

TİFTİK KEÇİSİNİN KÖKENİ VE TÜRKİYE'DE TİFTİK

Prof. Dr. Gülseren YAZICIOĞLU
E.Ü. Müh. Fak. Tekstil Müh. Bölümü, İZMİR

Bu yazıda tiftik keçisinin kökeni, tarihçesi ile, Türkiye'de tiftik hakkında kısa bilgilere yer verilmiştir.

THE ORIGIN OF ANGORA GOAT AND MOHAİR IN TURKEY

In this article a short account on the origin of the Angora goat and some information about the history of mohair fibre in Turkey are given.

Genel olarak ehil keçilerin kökenini üç yabancı keçiden aldığı bilinmektedir. Bunlar: *Capra aegagrus*, *Capra falconari* ve *Capra prisca*'dır. Bunlardan ilk ikisi yaşamakta diğeri ise yaşamamaktadır (Okanar, 1940). İhsan Abidin'in (1932) Hayyes ve Keller'e atfen bildirdiğine göre, tiftik keçisine köken olarak *Capra falconari* gösterilmiştir. Yine aynı yazar Scheiner'in "Angora goad" adlı eserinde Ankara Keçisi'nin kökeninin *Capra falconari* olduğunu belirtmiştir.

Okanar'ın (1945) bildirdiğine göre ise, 1913 yılında Viyana Üniversitesi Zootekni Profesörlerinden Adametz yaptığı araştırmalar sonucunda dördüncü zamanın allivium tabakalarındaki bulgularla Ankara keçisi'nin kökenini *Capra prisca*'dan aldığı meydana çıkarmıştır Batu (1940), *Capra prisca*'nın bilinmeyen çok eski zamanlarda mahvolmuş bulunduğunu ve bunun bir dağ keçisi olmayıp daha çok step hayvanı olduğunu, Adametz'in bulgularına atfen belirtmektedir. *Capra prisca*'nın meydana çıkarılmasından sonra ehil keçi ırklarının pekçoğunun kökenini bu ırktan aldığı ortaya çıkmıştır. Batu'ya (1940) göre *Capra prisca*'yı *Capra aegagrus*'tan ayıran en önemli fark *Capra prisca*'da boynuzun *Capra aegagrus*'a nazaran daha dik ve daha ayrı oluşu ile birlikte boynuzun önce yukarı ve arkaya ve dışa doğru helezon yapması ve daha yukarıda bu yönün daha basık görünmesidir. Bu boynuz özelliği halen de Ankara keçisi'nde görülmektedir. Okanar'a (1945) göre, daha

sonra pek çok araştırmacı da Ankara keçisi'nin kökenini *Capra prisca*'dan aldığı kabul etmişlerdir.

Batu'ya (1940) göre prisca grubundaki keçiler bütün Asya'da Çin'e kadar yayılmıştır. Anadolu'da bugün de bulunan vahşi keçinin bu grup keçilerle ve Ankara keçisi ile ilgisi yoktur. Bu bakımdan Ankara keçisi'nin kökenini Anadolu'daki vahşi keçide değil Asya'da bulunan Prisca keçilerinde aramak gerekir. Bu durum Ankara keçisi'nin anavatanının Küçük Asya dışında ve Orta Asya'da aranması gerçeğini göstermektedir.

Ankara keçisi'nin anavatanı hakkında yazılmış az sayıdaki yayın içinde en kapsamlı olanı Batu'ya (1940) ait olan araştırmalardır. İhsan Abidin'e göre (1932) birçok yazar Ankara çevresini Ankara keçisi'nin vatanı olarak kabul etmişlerdir. Bazıları ise bu ırkın Doğu Asya'dan (Sibirya) Anadolu'ya geldiğini yazmışlardır. Aynı yazara göre, Ankara keçisi 24 asırdan beri Ankara ve civarında yetiştirilmektedir ve ilk Türk kavimleri Anadolu'ya gelirken muhtemelen Ankara keçisi'ni de beraberlerinde getirmişlerdir. Aynı şekilde Batu'ya (1940) göre, eski Küçük Asya medeniyetlerinde Ankara keçisi'nin bulunduğu veya yetiştirildiğine ve tiftiğe ait hiçbir kayıt ve yazıya rastlanılmamış olması, ayrıca Küçük Asya ile asırlarca sıkı ilişkiler içinde olan Akdeniz medeniyetlerinde Ankara keçisi veya tiftiğe ait hiçbir eser ve bilgiye sahip olunmaması Ankara keçisi'nin 13. asırda Anadolu'ya gelen Osmanlı Türkleri tarafından Türkmenlerin diyarından getirilmiş olabileceği olasılığını arttırmaktadır. Fakat bu keçi doğrudan doğruya Ankara keçisi olabileceği gibi Ankara keçisi'ne akraba başka bir keçi de olabilir. Bu takdirde Ankara keçisi'nin Asya'dan Kökenini almış bir keçi varyetesinin, bu ırkın gelişmesine en uygun iklim ve toprak koşullarına sahip olan Ankara ve çevresinde bir sıra mutasyonla gelişerek meydana gelmiş olması da düşünülebilir. Ankara keçisi veya Ankara keçisi'ne çok yakın akraba bir varyetenin Sümer

Medeniyeti'nin ilk devirlerinde tanınmış ve yetiştirilmiş olduğu da belirlenmiştir. Bu suretle Sümerler'in milattan önce 3000 ve 4000 yıllarında, Ankara keçisi'ni tanımış oldukları anlaşılmıştır. Sümerler'in kökeninin de Asya olarak kabul edilmesi de Sümer medeniyetinin ilk devirlerinde izlerine rastlanan Ankara keçisi kökeninin Asya'dan geldiğini teyit etmiş olmaktadır (Batu, 1951). Sümerler'e dayandırılarak Ankara keçisi'nin vatanını Mezopotamya olarak göstermek olasılığı da zayıftır. Çünkü Mezopotamya Ankara keçisi'nin yetiştirilmesine elverişli değildir. Ancak Sümer medeniyetinin ilk devirlerinde Mezopotamya'da yetiştirilmiş sonradan mahvolmuş olması da mümkündür.

Sonuç olarak, Ankara keçisi'nin anavatanının Orta Asya olduğu, 13. asırda Osmanlı Türkleri tarafından Anadolu'ya getirildiği, Orta Anadolu platosunun doğal şartlarında çeşitli mutasyon geçirerek en iyi biçimde adapte olduğu kabul edilmektedir (Örkiz, 1980).

Ankara keçisi'nin Anadolu'da görüldüğüne ait ilk kayıt 1471 yılında Venedikli Yosafa Barbaro'ya aittir (Batu, 1940). Bu kişi Ankara keçisi'ne Diyarbakır'ın doğusunda, Siirt'te rastladığını beyan etmiştir. 1580 yılında da Dellonius bu keçilerin kırılmadığını, tüylerinin yolunarak elde edildiğini yazmıştır (Davashgil, 1966). Evliya Çelebi ise 1648 yılında, meşhur seyahatnamesinde tiftiğin yolunarak veya makasla kırılarak elde edildiğini ve sof ipliği yapıldığını yazmıştır.

1655 yılında da Tournfort, Ankara havalesinde 1255 destegah mevcut olduğunu, 20.000 top tiftik kumaşın Anadolu'dan Avrupa'ya ihraç edildiğini ifade etmiştir. Aynı yazara göre bu kumaşlar ipek kadar ince ve doğal halde kıvrıkcık, 8-9 parmak uzunluğunda göz kamaştırıcı tiftiklerden dokunmuştu. Tournfort'a göre tiftiğin iplik haline getirilmedikçe Anadolu'dan ihracına müsaade edilmemiştir (Abidin, İ. 1932).

1830 yıllarında Texier, tiftiğin iplik ve dokuma yapılması işleminin Ankara'ya münhasır kaldığını ve imal edilen kumaşların daima yüksek fiyatlarla satıldığını ifade etmiştir. Anadolu'da 1839 yılına kadar ham tiftik, 1850 yılına kadar da tiftik, iplik ve kumaşın ihracı rakipsiz olarak devam etmiştir (Okanar, 1945). İngiltere'de 1839 yılında Bradford tiftik

sanayinin kurulması Türk tiftik sanayine ilk rakip olmuştur. Ancak Türkiye'de tiftiğin sanayi halinde işlenişi 1950 yılından sonralara aittir.

İhsan Abidin'in (1932) belirttiğine göre, 1867 yılında tiftik ticareti hakkında bilgi almak üzere Ankara'ya giden İsrail Dışel "1700-1800 tezgah yerine şimdi ancak 100 adet kalmıştır" şeklinde bir ifade kullanmıştır. 1877 yılında da Baytar Livası Vahit Paşa da "bundan 14 yıl önce Ankara sofı imali için 300 den fazla kârhane bulunduğu halde sonradan bunların sayısı 3-4 adete düşmüştür" şeklinde beyanda bulunmuştur (Ertem, 1970). Bunlardan da anlaşıldığı gibi tiftikçiliğimizde gerilemeler başlamıştır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, 1924 yılında çıkarılan "Tiftik keçilerinin men'i imar ve teksir'i-adat" kanunu ile, önce damızlık tiftik keçilerinin başka ülkelere ihracı yasaklanmış sonra da gerek tiftik keçisi yetiştiriciliği, gerekse tiftik üretimi üzerinde önemle durulmaya başlanmıştır. Ancak bunlara rağmen 1926 - 28 Dünya ekonomik bunalımından tiftikçiliğimiz de etkilenmiştir. Bu buhran yıllarında tiftik sanayine sahip İngiltere ve sömürgeleri ile Amerika Birleşik Devletleri tiftiklerini satma telaşına düşmüşler ve piyasamızı terketmişlerdir. Bu sırada kriz geçiren tiftikçiliğimiz, daha sonra Rusya'nın tiftik piyasasına dahil olması ile normale dönmeye başlamış ve hatta İkinci Dünya Savaşında fiyatların yüksekliği yetiştiriciyi sevindirmiştir (Okanar, 1945).

Türkiye'de tiftiğin ihracatı 1940 yılına kadar alıcının isteklerine uygun olarak yapılmıştır. Alıcı oğlak malı istiyorsa oğlak malı, yağlı malı istiyorsa yağlı malı gönderilmiştir. 1940 yılında "Ticarette tağışın men'i ve korunması" hakkında 1705 ve buna ek 3018 numaralı kanun ile "Tiftik ihracatının murakabesine dair nizamname" esaslarına göre ihraç başlamıştır. Söz konusu nizamname (tüzük) standard sınıfların özelliklerini bilimsel olarak tanımlayacak nitelikte olmadığından tiftik ticaretinde çeşitli güçlüklerle karşılaşmıştır. Çünkü tiftik standardı Amerika Birleşik Devletleri ve Güney Afrika'da incelik esasına göre yapıldığı halde, tüzüğe göre 9 esas 9 tali sınıfa ayrılan tiftiklerimizin ilk beşi için incelik esasına göre sınıflandırılıp satandardize edilmiş, diğerleri yöresel özelliklere ve yağlılık miktarına, renk ve renkli lif tipine, elde ediliş şekline ve hayvanın yaşına göre sınıflandırılmıştır (Ertem, 1970). Türkiye'de bilimsel

anlamda tiftik standardı Türk Standartları Enstitüsünce 1984 yılında yayımlanmıştır (TS 4026, 1984).

Türkiye'de tiftik üretimi tiftik keçisi sayısına bağlı olarak dalgalanmalar göstermiştir. Cumhuriyet döneminde en yüksek verim olan 10.270 ton tiftik, 6.137.000 baş tiftik keçisinden 1959 yılında elde edilmiştir. 1959 yılından 1979-80 yılına kadar tiftik keçisi miktarı ve tiftik üretiminde düşme olmuştur. 1979-80 yıllarındaki tiftik fiyatlarındaki artış tiftik keçisi sayısının bir miktar artmasına neden olmuşsa da daha sonraki yıllarda azalma devam etmiştir. Artan tiftik fiyatları tiftik miktarının azalmasını durduramamıştır.

Dünya'da en iyi yetiştirme koşullarını Orta Anadolu'da bulmuş olan tiftik keçilerimizin lif kalitelerinde de düşme olmuştur. Bunun nedeni bakım ve beslenmedeki noksanlık ve hatalardan çok tiftik fiyatlarındaki dalgalanmalardır. Çünkü yetiştiricilerimiz fiyat dalgalanmaları karşısında tiftik keçilerinin et ve süt verimini artırmak amacı ile kıl keçilerle melezlemeye girişmiştir. Böylece arzu edilmeyen kemp kıl ve medulalı lif oranı bölgelere göre % 2-3 oranında artmıştır. Besleme ile olarak da lif uzunluğu ve lif yoğunluğunda azalma olmuştur (Örkiz, 1985).

Tiftik üretimimizi arttıramayışımızın bir başka nedeni de damızlıkları Türkiye'den gitmiş olan Amerika Birleşik Devletleri ve Güney Afrika'da tiftik keçisi başına yılda 3 kg. lif alındığı halde bizde ortalama 1.8 kg. civarında kalmış olmasındandır.

Anadolu dışında ilk defa Ankara keçisi yetiştiriciliğine 17. yy.'da Fransızlar tarafından teşebbüs edilmişse de sonuç alınmamıştır. 1830'lu yıllarda Güney Afrika'ya, 1850 ve takip eden yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'ne çeşitli yollarla Orta Anadolu'dan götürülen Ankara keçileri, buralarda kendi yerli keçileri ile yapılan melezleme çalışmaları sonucu tiftikçiliklerini geliştirmişlerdir (Örkiz, 1985). Bu ülkeler halen dünya tiftik üretim ve piyasasında ülkemize başlıca rakip ülkelerdir. Ayrıca Avusturalya, Rusya, Pakistan ve Arjantin'de de Ankara Keçisi yetiştiriciliği üzerinde yoğun çalışmalar yapıldığı bildirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abidin, I., 1932. Tiftik : Istihsal'den Istihlale Kadar, İhracat Ofisi Neşriyatından, Kader Matbaası, İstanbul.
- Batu, S., 1940. Ankara Keçisi'nin Tarihi ve Menşei Hakkında Bir Tetkik, Yüksek Ziraat Enstitüsü Çalışmalarından, Sayı 55, Ankara
- Batu, S., 1951. Türkiye Keçi Islahı ve Keçi Yetiştirme Bilgisi. A.Ü. Veteriner Fakültesi Yayınları. No:4 Ders Kitabı:2 Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Davaslıgil, S., 1966. Türkiye Tiftiklerinin Kıymetlendirilmesi (teksir). Kısım I. Tiftik Elyafı, Menşei, Özellikleri, Kullanıldığı Yerler, İşlenmesi, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Araştırma Projesi, UAG:55, Ankara.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, 1950 - 1993, Tarım Özetleri Yıllıkları, Ankara
- Ertem, F., 1970. Tiftik İhracatının Murakebesine Dair Nizamname Gereğince Sınıflandırılan ve İhraç Edilen Tiftiklerimizin Bazı Teknolojik Özellikleri ve Dünya Standartlarına İntibak İmkanları Üzerinde Araştırmalar, A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları, No:394, Bilimsel Araştırma ve İncelemeler: 244, A.Ü. Ziraat Fakültesi Ofset Basımevi, Ankara.
- Okanar, H., 1945. Türk Tiftiğinin En Mühim Mihaniki Vasıfları, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Dergisi, Cilt:4, Sayı:1(7), 106-243
- Örkiz, M., 1980. Ankara Keçisi Yetiştirme ve Tiftik Pazarlama, Zootečni Araştırma Enstitüsü, Yayın No: 62
- Örkiz, M., 1985. Ülkemiz Ankara Keçisi Yetiştiriciliğinin Durumu ve Tiftik Üretimi Sorunları, Zootečni Araştırma Enstitüsü Dergisi, Sayı: 1-4, 72-77.
- Türk Standartları Enstitüsü, 1984, Türk Tiftikleri, TS, 4026 / Eylül, 1983.